

Literárne pojmy

Pojem	Vysvetlenie pojmu	Príklad
Lyrika	<ul style="list-style-type: none"> + literárny druh; + vyjadruje myšlienky, pocity, nálady; + nemá postavy, dej; 	
	<ul style="list-style-type: none"> ❖ lúbostná <ul style="list-style-type: none"> + spôsob, akým autor stvára svoje subjektívne pocity, pričom si vyberá ako hlavnú tému lásku v jej rôznych podobách; ❖ prírodná <ul style="list-style-type: none"> + zahŕňa básne, ktoré z tematického hľadiska vznikli pod silným vplyvom pôsobenia prírody; ❖ osobná <ul style="list-style-type: none"> + patria sem diela, v ktorých básnici vyslovili pocity, nálady a myšlienky vyvolané ich subjektívnymi potrebami. ❖ reflexívna <ul style="list-style-type: none"> + obsahuje úvahy autora nad tým, čo sa ho bezprostredne dotýka, čo ho trápi; ❖ spoločenská <ul style="list-style-type: none"> + autor uvažuje nad udalosťami v spoločnosti, nad jej problémami; 	<p><i>Veľpieseň, Červené jablčko, Marína...</i></p> <p><i>napr. časť tvorby M.Haľamovej, P.O.Hviezdoslava..</i></p> <p><i>predstavitelia a tvorba predstaviteľov štúrovskej generácie;</i></p>
Poézia	<ul style="list-style-type: none"> + literárna forma umeleckého slovesného prejavu písaná veršom, resp. viazanou, veršovanou rečou. Základnou jednotkou je verš. Ide hlavne o usporiadanie textu v jeho tvarovej podobe, vzťahuje sa na formu, nie na obsah. 	
Verš	<ul style="list-style-type: none"> + jeden riadok básne, základná rytmická jednotka; ❖ voľný verš <ul style="list-style-type: none"> + opak viazaného verša, nemá pravidelný rým a rytmus, má rôznu dĺžku a umiestnenie v básni. ❖ viazaný verš <ul style="list-style-type: none"> + opak voľného verša; ❖ slabičný verš <ul style="list-style-type: none"> + verš sa zhoduje s vetou (alebo s časťou); ❖ veršový presah <ul style="list-style-type: none"> + nezhoda medzi rytmickým a vetným členením; + to znamená, že myšlienka zasahuje do ďalšieho verša; 	
Sylabický veršový systém	<ul style="list-style-type: none"> + je založený na rovnakom počte slabík vo verši. Využíva hlavne združený rým, verš je zhodný s vetou – myšlienkou. Ide o rytmicko-syntaktický paralelizmus. 	
Strofa	<ul style="list-style-type: none"> + skupina veršov; 	
Básnik	<ul style="list-style-type: none"> + človek píšuci básne; 	
Textár	<ul style="list-style-type: none"> + autor textov; 	
Pieseň	<ul style="list-style-type: none"> + báseň určená na spievanie, spája v sebe poéziu s hudbou, je základným útvarom ľudovej poézie. 	
Ľudová pieseň	<ul style="list-style-type: none"> + vznikla ústnym podávaním z generácie na generáciu. Nešírila sa zapisovaním, ale tradovaním. Jej autor je neznámy, je kolektívnym výtvorom. 	
	<ul style="list-style-type: none"> ❖ lúbostné <ul style="list-style-type: none"> + hovoria o láske v jej rôznych podobách – o láske zakázanej, neúprimnej, neopätovanej, úprimnej... ❖ regrútske <ul style="list-style-type: none"> + sú to piesne chlapcov odvedených na vojnu, pričom často išlo o násilné odvádzanie do vojenskej služby; ❖ vojenské <ul style="list-style-type: none"> + zobrazujú vojenský život v kasárni, prípravu vojakov na boj, samotný boj či návrat domov; 	<p><i>Povej vetrík, povej Červené jablčko</i></p> <p><i>Neverboval som sa</i></p> <p><i>Čie sú to, kone, koničky, kone</i></p>

	❖ uspávanky	✚ spievali ich mamy nad kolískou svojho dieťaťa, vyjadrili tak svoj materinský cit, ale aj urýchlili zaspávanie dieťaťa;	<i>Búvajže mi, búvaj</i>	
	❖ zbojnícke	✚ hovoria o živote zbojníkov;	<i>Ej, musel to byť chlap</i>	
	❖ žartovné	✚ obsahujú zmysel pre humor, vtip;	<i>Macejko</i>	
	❖ pracovné	✚ patria k najstarším prejavom ľudovej slovesnosti, vznikli pri práci;		
		➤ banícke	✚ vznikli pri práci v bani. Pomáhali ľuďom vkladať do práce zvýšenú silu.	<i>Stávaj, Hanzo, hore</i>
		➤ trávnice	✚ vznikli pri hrabaní sena, na poliach;	<i>Ej, slniečko, horúce Bola som na tráve</i>
		➤ pastierske a valašské		<i>Po valasky od zeme</i>
	❖ obradové	✚ viažu sa k rozličným sviatkom, mnohé piesne sa spájali s prírodnými zákonitostami, napr. s príchodom jari, iné zasa s dôležitými udalosťami v živote človeka;	<i>Fašiangy, Turíce Moréna, Moréna</i>	
		➤ koledy	patria k obradovým piesňam, vznikli ešte v predkresťanskom období, prebralo a obľúbilo si ich aj kresťanstvo a stali pevnou súčasťou Vianoc či víťania Nového roka. Koledy sa viažu s narodením Krista.	<i>Búvaj, dieťa krásne</i>
Zberatelia ľudových piesní	❖ Ján Kollár, Mikuláš Schneider Trnavský, Karol Plicka			
Poloľudová pieseň	✚ pieseň, ktorá nevznikla v ľudovom prostredí, ale bola pre ľudové prostredie vytvorená, boli mu adresované. Autori síce nie sú známi, ale mnohé piesne poznáme, lebo boli zapísané v kódexoch (v zbierkach) alebo kancionáloch (spevníkoch).		<i>Sivé oči, sivé, jako tá mrákava</i>	
Populárna pieseň	✚ pieseň oslovujúca široké vrstvy ľudí;		<i>Pokoj v duši, Horehronie</i>	
	❖ detská populárna pieseň	je určená deťom, vyniká hravosťou, veselosťou. Obsahuje poučenie.	<i>Prečo krava nenosí kravatu</i>	
Evergreen	✚ populárna pieseň, ktorá osloví poslucháčov viacerých generácií;		<i>V dolinách (K.Duchoň – Desmod)</i>	
Zľudovená pieseň	✚ pieseň, ktorá bola vytvorená hudobným skladateľom, avšak obsahom i melódiou bola natoľko blízka ľudovej piesni, že si ju ľud s obľubou spieval;		<i>Keby som bol vtáčkom, Keď mi srdce horí</i>	
Báseň	✚ je usporiadaná do veršov, nemá dej, je vyjadrením citov a myšlienok autora. Dôležitú úlohu má rytmus a rým.			
	❖ lyrická báseň	✚ báseň obsahujúca prvky prozaického rozprávania – jednoduchý dej i postavy.	<i>Marína, Dcéрке, Oči</i>	
	❖ epická báseň	✚ báseň, v ktorej sa prelínajú prvky lyriky a epiky.	<i>Branko, Rastilav</i>	
	❖ lyricko-epická báseň	✚ báseň, v ktorej je dej tlmený, autor v nej vyjadruje svoje pocity, myšlienky, nálady. V lyrických básňach sa autor stotožňuje s hrdinom.	<i>Detvan, Mor ho</i>	

	❖ príležitostná báseň 🚩 je reakciou na výnimočnú časovú udalosť;	
Epigram	<ul style="list-style-type: none"> 🚩 lyrický žáner, ktorý stručne a duchapľne vystihuje nejakú životnú pravdu, ide o satirickú báseň s prekvapujúcou pointou; 🚩 prvá časť nastoľuje problém či myšlienku, druhá časť ho prekvapivým spôsobom rieši; 🚩 v minulosti (v antike) bol epigram nápisom na chráme, na obetnom dare, pričom jeho zámerom bolo pripomínať staviteľa chrámu, darcu alebo vysvetľovať význam príslušného predmetu; 	<i>Autori: Jonáš Záborský, Janko Jesenský, Martin Rázus</i>
Epitaf	<ul style="list-style-type: none"> 🚩 pochádza z gréckeho slova epitafion, čo znamená nápis na hrobe, na náhrobnom kameni; 🚩 ide o lyrický žáner, ktorý vznikol z epigramu; 🚩 vyjadruje autorov vzťah k životu; 🚩 býva vo forme kratšej básne alebo úryvku z dlhšej básne; 🚩 vystihuje pochovaného, hovorí aj o jeho vlastnostiach. 	<i>Tu leží ten, ktorého meno je napísané na vode. John Keats</i>
Vonkajšia kompozícia básne	nadpis, strofy, verše;	
Modlitba	<ul style="list-style-type: none"> 🚩 krátka náboženská skladba, ktorá sa obsahom obracia k Bohu alebo svätým s prosbou o splnenie nejakej žiadosti; 	<i>Otče náš, Verím v Boha, Anjel Boží</i>
	❖ súkromná alebo spoločná;	
	❖ ustálená alebo strelná;	
	❖ modlitba v duchu alebo hlasitá;	
	❖ podľa obsahu – chvála, poďakovanie, prosba, nárek...;	
Nonsens	<ul style="list-style-type: none"> 🚩 nezmysel. Vznikol v anglickej poézii (známym predstaviteľom je L. Carroll – Alenka v ríši divov). Využíva absurdnosť, slovné hračky. Vychádza z ľudovej slovesnosti. 🚩 autori v slovenskej literatúre - Miroslav Válek, Ľubomír Feldek, Daniel Hevier, Tomáš Janovic; 	
Óda	<ul style="list-style-type: none"> 🚩 oslavná báseň; 🚩 vyniká nadnesenosťou a pátosom, oslavným spôsobom sa vyjadruje o nejakej téme (radosť, mladosť, sloboda, príroda, národ alebo nejaká významná osoba). Patrí do reflexívnej alebo úvahovej lyriky. 🚩 v slovenskej literatúre vynikal v období klasicizmu; 🚩 autori – A.Mickiewicz, F.Schiller, J.Hollý; 	<i>Óda na radosť, K mladosti, Na umku..</i>
	🚩 opakom je elégia – žalospev.	
Hymna	<ul style="list-style-type: none"> 🚩 vyjadruje sa k určitej spoločenskej udalosti, má charakter oslavy, vyjadruje vznešené myšlienky; 	<i>Nad Tatrou sa blýska</i>
Sonet	<ul style="list-style-type: none"> 🚩 lyrická forma; 🚩 sonetto = jemný zvuk; 🚩 pozostáva zo 14-tich veršoch, rozdelených do dvoch trojverší a dvoch štvorverší. V úvode je sa nachádza nastolenie problému, nasleduje negácia tohto problému a v závere je riešenie, pointa či zhrnutie. 🚩 schéma sonetu teda je 3 3 4 4; 🚩 sonet Hviezdoslava je rozdelený 6 4 4, sonet Shakespeara 12 2; 🚩 sonet zaviedol F.Petrarca (Sonety pre Lauru); 	<i>Sonety, Krvavé sonety..</i>

Spoločné znaky		
Rythmus	✚ striedanie prízvukných a neprízvukných slabík v básni;	
Rým	✚ zvuková zhoda slabík na konci veršov;	
	❖ združený	aabb <i>za hrivu žiarivú na koňa zazvonía</i>
	❖ striedavý	abab <i>za hrivu na koňa žiarivú zazvonía</i>
	❖ obkročný	abba <i>za hrivu na koňa zazvonía žiarivú</i>
	❖ prerývaný	abca <i>za hrivu na koňa na hladine žiarivú</i>
Lyrický hrdina	✚ autor stotožňujúci sa s hlavným hrdinom;	
Kolektívny hrdina	✚ kolektív ako hlavný hrdina, nie jednotlivec; <i>Slovania, resp. Rímania v básni Mor ho</i>	
Refrén	✚ opakovaná časť báseň, resp. piesne; <i>R: A od Prešova, a od Prešova..</i>	
Motív	✚ najmenšia stavebná a významová zložka literárneho diela. Môžu sa opakovať, dostávať do protikladov či stupňovať. Opakovanie motívov s istými obmenami nazývame variácie .	
Idea	✚ posolstvo, zámer, odkaz autora, čo chcel v texte vyjadriť; <i>Idea a téma vytvárajú obsah literárneho diela.</i>	
Téma	✚ to, o čom je text;	
Trópy	✚ umelecké jazykové prostriedky, ktoré sú nositeľmi estetickej textu v téme i v jazyku; nepriamo označujú predmety alebo javy a na základe podobnosti prenášajú pomenovanie z jedného javu na druhý;	
	❖ alegória	✚ utajený zmysel; <i>napr. v bájke zvieratá predstavujú ľudí;</i>
	❖ básnická otázka	✚ otázka autora, ktorá si nevyžaduje odpoveď alebo si na ňu autor odpovedá sám; <i>Byť či nebyť?</i>
	❖ epiteton	✚ básnický prívlastok s citovým zafarbením; <i>šľachetné srdce</i>
	❖ eufemizmus	✚ zjemňujúci výraz; <i>navždy odišiel</i>
	❖ metafora	✚ nepriame, obrazné pomenovanie, ktoré je založené na vonkajšej podobnosti; <i>prešiel bránami jej srdca</i>
	❖ metonymia	✚ nepriame, obrazné pomenovanie, ktoré je založené na vnútornej súvislosti; <i>idem na Shakespeara</i>
	❖ prirovnávanie	✚ porovnáva dve veci pomocou spoločnej vlastnosti, čím vyzdvihuje porovnávanú vlastnosť; obsahuje to, čo porovnávame, to, k čomu prirovnávame a spojky – ako, jak, sťa, ani; <i>sladký ako med</i>

	❖ personifikácia	✚ nepriame obrazné pomenovanie založené na prenášaní ľudských vlastností na neživé predmety;	<i>vietor zahvízdal</i>
	❖ symbol	✚ zaužívané pomenovanie;	<i>Tatra - Slovensko</i>
Figúry	✚ umelecké jazykové prostriedky, ktoré majú ozdobnú funkciu, plnia estetickú funkciu v básnickom, ale aj v prozaickom texte;		
	❖ anafora	✚ opakovanie tých istých slov na začiatku po sebe idúcich veršov;	<i>Jedno, či náhliš sa jedno, či ležíš chorý...</i>
	❖ aliterácia	✚ opakovanie rovnakých alebo zvukovo podobných slov;	<i>duní Dunaj, a luna za lunou</i>
	❖ epizeuxa	✚ opakovanie tých istých slov vo verši za sebou;	<i>áno, áno..</i>
	❖ epifora	✚ opakovanie tých istých slov na konci po sebe idúcich veršov;	<i>na každom je <u>krv prischnutá</u> srdca môjho <u>krv prischnutá</u></i>
	❖ epanastrofa	✚ opakovanie toho istého slova na konci verša a na začiatku nasledujúceho verša;	<i>Každý deň stretnúť človeka, človeka stretnúť...</i>
	❖ zdrobneniny	✚ vyjadrujú nežný cit, kladný citový vzťah, zjemňujú význam slov;	<i>chvíľočka, braček</i>
	❖ pejoratíva	✚ zhoršujúce slovo;	<i>galgan, zdrhni sa</i>